

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی

سال دهم، شماره بیست و هشتم، پاییز ۱۳۹۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۳/۵

تاریخ تصویب: ۱۳۹۳/۵/۹

صفحات: ۱۶۳-۱۹۰

تأثیر مناسبات فزاینده سیاسی - اقتصادی هند و کشورهای شورای

همکاری خلیج فارس بر توسعه اقتصادی این کشورها

دکتر طاهره ابراهیمی فر*

دانشیار عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، گروه روابط بین‌الملل، ایران، تهران

سید امیر سعید هدایتی

دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، گروه روابط بین‌الملل، ایران، اصفهان

چکیده

حضور هند در منطقه خلیج فارس و رابطه آن با کشورهای عرب حاشیه خلیج فارس در طول سال‌ها به یک رابطه پویا توسعه یافته است. با این که روابط هند با این منطقه به سده‌های پیش باز می‌گردد، اما در سال‌های اخیر، هند روابط خود را با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به سرعت گسترش داده است. با ظهور هند به عنوان یک قدرت بزرگ اقتصادی در سال‌های اخیر و همچنین رشد اقتصادی منطقه خلیج فارس به طور همزمان، روند اقتصادی وابستگی متقابل را تقویت می‌کند. هر چند که حضور اقتصادی هند در منطقه از داد و ستد کالا بین بازرگانان به توسعه صنعت نفت خلیج فارس توسط سرمایه انسانی هند تغییر یافته است، حضور سیاسی هند کم و بیش کم اثر باقی مانده است. با این وجود، در فضای متغیر ژئوپلیتیکی بعد از جنگ سرد و در چشم انداز امنیتی گسترده از افغانستان تا خلیج فارس، هند به عنوان ژئوپلیتیکی بزرگ برای کشورهای خلیج فارس به صورت راهبردی اهمیت یافته است. در بررسی روابط کنونی هند و شورای همکاری خلیج فارس، این سوال مطرح می‌شود که گسترش روابط سیاسی و اقتصادی بین هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس چه تأثیری بر توسعه این کشورها دارد؟ در بررسی‌ها این نتیجه حاصل شد که وابستگی متقابل این کشورها به یکدیگر و نیز مجاورت خلیج فارس و اقیانوس هند سبب تسریع و توسعه روابط بین آنها و در نهایت به

---

* نویسنده مسئول، ایمیل: dr.ebrahimifar@gmail.com

توسعه اقتصادی هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس منجر شده است. هدف از این مقاله بررسی حضور اقتصادی و سیاسی هند در منطقه خلیج فارس و بررسی رشد و توسعه سیاسی-اقتصادی آنها می باشد.

کلید واژگان

شورای همکاری خلیج فارس، هند، روابط سیاسی و اقتصادی، انرژی، توسعه

مقدمه

کشورهای بزرگ آسیا در حال تبدیل شدن به بازیگران مهم منطقه‌ای در خاورمیانه و به خصوص منطقه خلیج فارس هستند. یکی از دلایل اصلی آن، اقتصاد و نیاز مبرم به نفت و گاز طبیعی است که کشورهای آسیایی را جلب می‌کند. آن‌ها مجذوب فرصت‌های بازار مصرف‌کننده، و در مورد آسیای جنوبی، صادرات میلیون‌ها نیروی کار برای ساختن دولت-شهرهای در حال ظهور شبه جزیره عربستان شده‌اند. از جمله این کشورها و قدرت‌های نوظهور آسیایی هند می باشد. ظهور هند به عنوان ابرقدرت منطقه‌ای با دسترسی جهانی، بیشترین اثر را بر منطقه داشته است. هند به صورت‌های مختلف، چالش‌ها و فرصت‌هایی را برای قدرت فرامنطقه‌ای، ایالات متحده، مطرح خواهد کرد که حوزه‌های وسیعی را در مورد انرژی، امنیت خلیج فارس، همکاری نظامی، فروش تسلیحات، خط لوله‌های نفت و گاز و امنیت انرژی همگی باید در بر می‌گیرد. مشارکت مستقیم هند در خاورمیانه، خصوصاً در خلیج فارس، به دلیل نزدیکی جغرافیایی، بسیار گسترده می باشد. هند حضور دیپلماتیکی قابل توجهی در منطقه خلیج فارس کسب کرده و در سالهای اخیر شروع به نمایش قدرت و نفوذ نیز در منطقه کرده است. هند در گذشته رابطه تسلیحاتی عمده‌ای با کشورهای منطقه خلیج فارس نداشته، اما در سال‌های اخیر علاقه زیادی به همکاری‌های نظامی با همه کشورهای کوچک خلیج فارس نشان داده است. لازم به ذکر است که مشهودترین عنصر مشارکت هند در ارتباط با میزان کارگران مهاجر در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس می باشد. بیش از ۴ میلیون هندی در هر رده شغلی در شبه جزیره عربستان و کشورهای منطقه یافت می‌شوند که نقش مهمی در توسعه و اقتصاد غنی از نفت کشورهای شورای همکاری خلیج فارس

ایفا می کنند.

در این نوشتار چارچوب رابطه بین هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس بر اساس منطقه گرایی مورد بررسی قرار گرفته شده است منطقه گرایی در "سیاست بین الملل" به گسترش قابل ملاحظه ای از همکاریهای سیاسی و اقتصادی میان دولتها و سایر بازیگران در نواحی جغرافیایی خاص اشارت دارد. البته نزدیکی جغرافیایی، درجه بالای تعاملات، چارچوب های نهادی و هویت های فرهنگی بر حسب درجه انسجام اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و سازمانی تجزیه و تحلیل می شود. منطقه گرایی به معنی مجموعه اقداماتی است که گاهی از طریق ایجاد منطقه تجارت آزاد یا اتحادیه گمرکی بین دولتها، به منظور آزاد سازی یا تسهیل تجارت در سطح منطقه صورت می گیرد از جمله این اقدامات عضویت در موافقتنامه های تجاری مختلفی چون موافقتنامه های تجارت منطقه ای می باشد. ذکر این نکته ضروری می باشد که جهانی شدن و گسترش اقتصاد و بازار آزاد وابستگی متقابل کشورها و مناطق مختلف جهان را به همراه داشته است. از این رو جهانی شدن و تشدید آن پس از جنگ سرد نقش تعیین کننده و انکار ناپذیری در تکوین و تقویت فرآیند منطقه گرایی نوین ایفا کرده است و سبب شده است کشورها برای سرعت بخشیدن به روند توسعه سیاسی و اقتصادی خود از راهبرد منطقه گرایی سود می برند.

۱. روابط اقتصادی هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس

الف. تجارت انرژی

۱) نفت: روابط سیاسی هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، قبل از آنکه به صورت قابل توجهی در دوره ی پس از جنگ سرد گسترش یابد، در ابتدا با برخی مشکلات روبرو بود اما از دیدگاه اقتصادی روابط قابل توجهی بین دهلی نو و خلیج فارس در دوران جنگ سرد و بعد از آن وجود داشت. این روابط در سالهای اخیر نیز به شدت توسعه یافته است. تجارت انرژی بین هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس وجه اساسی دیگری از روابط اقتصادی بین آنها را تشکیل می دهد. به دلیل نزدیکی جغرافیایی و عدم وجود منطقه صادرکننده نفت و گاز دیگری در همسایگی هند، کشورهای شورای همکاری خلیج فارس تأمین کننده دیرین نفت و محصولات نفتی به هند بوده است. بعد از بحران

نفتی دهه ۱۹۷۰، وابستگی هند به واردات نفت و محصولات نفتی از کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به طور قابل توجهی افزایش یافته است که دلیل آن نیاز فزاینده به نفت و گاز برای تغذیه اقتصاد در حال صنعتی شدن خود است. در کنار همکاری های مداوم در بخش انرژی، کشورهای شورای همکاری خلیج فارس نزدیک به ۶۵ درصد از نیاز هند به نفت خام را تأمین می کنند. در سال ۲۰۰۷، هند نزدیک به ۵۲/۸ میلیون تن نفت خام از منطقه کشورهای شورای همکاری خلیج فارس وارد کرد، و قطر برای اولین بار گاز طبیعی خود را در سال ۲۰۰۲ به هند صادر نمود. قابل توجه است که با رشد فوق العاده صنایع پالایش و متعاقباً افزایش صادرات محصولات نفتی، صادرات محصولات نفتی هند به کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در حال بالا رفتن است. در ژوئن ۲۰۰۵، ارزش صادرات محصولات نفتی هند به کشورهای شورای همکاری خلیج فارس حدود ۱۱ میلیارد دلار بود. در واقع بخش های انرژی هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس یکدیگر را کامل می کنند. در حالی که کشورهای شورای همکاری خلیج فارس نفوذ خود در بازارهای صادرات نفت غربی را از دست می دهند، هند در حال تبدیل شدن به یک مقصد صادرات تعیین کننده برای کشورهای شورای همکاری خلیج فارس است، و به طور مشابه، بازارهای کشورهای شورای همکاری خلیج فارس نیز برای صادرات محصولات نفتی هند بسیار مهم می شوند (Chanda, 2007: 71)

علیرغم تلاش ها توسط مسوولین هندی برای توسعه منابع داخلی و تنوع بخشی جغرافیایی تامین منابع، نزدیکی خلیج فارس به هند به این معنی بود که این منطقه تأمین کننده «طبیعی» نفت هند است. این موقعیتی بود که حتی طی دهه های اول قرن ۲۱ با توجه به رشد اقتصادی هند بیشتر آشکار شد. در سال ۲۰۱۰، واردات هند برابر ۳،۵۳۸ میلیون بشکه در روز بود که ۷۳٪ آن از خلیج فارس (به خصوص عربستان سعودی، ایران، کویت، عراق و امارات متحده عربی) تأمین می شد. در طی این سالها هند در واقع نسبت به چین، اروپا و آمریکا، نفت بیشتری را از خلیج فارس وارد کرد. بر طبق گزارش شرکت نفت انگلستان^۱ تنها ژاپن مقادیر بیشتری نفت را از منطقه وارد کرد. با توجه به رشد اقتصادی و افزایش در مصرف، تقاضای هند برای نفت به افزایش خود ادامه خواهد داد، در حالی که تولید خود این

¹ British Petroleum

کشور کاهش یافته است. بر اساس گزارش آژانس بین المللی انرژی^۱، نیاز وارداتی هند در سال ۲۰۱۵ برابر ۳ میلیون بشکه در روز و در سال ۲۰۳۰ برابر ۶ میلیون بشکه در روز خواهد بود. وابستگی این کشور به واردات نفت از ۷۰٪ در سال ۲۰۰۷ به ۹۲٪ در سال ۲۰۳۰ خواهد رسید. این روند به طور مشهودی ارتباطات نفتی بین تأمین کنندگان و خریداران را تقویت خواهد کرد (Kellner, 2012: 54)

(۲) گاز: به غیر از نفت، دهلی نو امکان واردات گاز طبیعی مایع را برای تأمین نیاز بازار خود بررسی نمود. در سال ۱۹۹۷، دولت هند با مشارکت ۴ شرکت بزرگ هندی در حوزه‌ی نفت و گاز (شرکت گاز طبیعی پتروننت^۲ را تأسیس کرد و بدین ترتیب، ارتباطات با تولیدکنندگان گاز در خلیج فارس برقرار شد. به علاوه، یک قرارداد تأمین طولانی‌مدت با قطر در سال ۱۹۹۹ امضا شد که به تأمین ۵ میلیون تن گاز طبیعی مایع در هر سال مربوط می‌شد (این رقم در سال ۱۹۹۶، به ۷٫۵ میلیون تن رسید). اولین محموله‌ی گاز طبیعی مایع قطر در سال ۲۰۰۴ وارد هند شد. بنابراین دوحه به یک تأمین‌کننده‌ی اصلی برای هند در طی دهه‌ی اول قرن ۲۱ تبدیل شد و روابط اقتصادی بین هند و خلیج فارس را تقویت کرد. در سال ۲۰۱۰ قطر بزرگ‌ترین تأمین‌کننده گاز طبیعی مایع هند بود و ۸۷٪ نیاز هند را تأمین می‌کرد. برای قطر، هند یک بازار مهم می‌باشد که حدود ۱۴ درصد صادرات گاز طبیعی مایع آن را به خود اختصاص داده است. در آن سال هند بزرگ‌ترین مشتری آسیای قطر از نظر حجم مبادلات بود و جلوتر از کره جنوبی و ژاپن قرار گرفت. اهمیت گاز برای هند در آینده باید بیش از پیش افزایش یابد. «سناریوی گاز» آژانس بین المللی انرژی^۳ پیش بینی می‌کند که تقاضای هند برای گاز از ۴۲ میلیون متر مکعب در سال ۲۰۰۸ به ۲۳۴ میلیون متر مکعب در سال ۲۰۳۵، با تولید داخلی تخمین زده شده‌ی ۱۳۵ میلیون متر مکعب، برسد. این امر هند را مجبور می‌کند که حدود ۱۰۰ میلیون متر مکعب گاز طبیعی وارد کند (۴۰٪ مصرف خود) (IEA, 2007)

با اقتصادی که پیش‌بینی شده تا دو دهه‌ی آینده ۷-۸ درصد رشد داشته باشد، پاسخگویی به تقاضای سریعاً رو به افزایش برای انرژی یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های پیش روی هند است. رشد

¹ International Energy Agency

² Petronet LNG Limited

جمعیت، همراه با رشد سریع اقتصادی و صنعتی شدن، هند را به ششمین مصرف کننده‌ی بزرگ انرژی در جهان تبدیل کرده است و انتظار می‌رود که تا ۴-۵ سال آینده به چهارمین مصرف کننده نیز تبدیل شود. انرژی به وضوح نیروی پیش‌برنده در روابط بین هند و خلیج فارس است. ریاض تأمین کننده‌ی اصلی نفت برای اقتصاد در حال شکوفایی هند است و هند هم اکنون چهارمین دریافت کننده‌ی بزرگ نفت هند پس از چین، آمریکا و ژاپن است واردات نفت خام هند از عربستان سعودی در ۲۰ سال آینده احتمالاً دو برابر می‌شود. (IEA, 2007)

کشورهای شورای همکاری خلیج فارس ۴۵ درصد نیاز نفتی هند را تأمین می‌کنند، که سعودی‌ها یک چهارم آن را به عهده دارند و کویت و امارات متحده‌ی عربی از تأمین کنندگان عمده‌ی دیگر هستند. قطر سالانه ۵ میلیون تن گاز طبیعی مایع به هند صادر می‌کند و انتظار می‌رود، صادرات گاز قطر به هند از سال ۲۰۰۹ تا ۷,۵ میلیون تن افزایش یابد. قطر تنها تأمین کننده‌ی گاز طبیعی هند است، در حالی که عمان بزرگ‌ترین تأمین کننده‌ی نفت خام هند می‌باشد

۲. تجارت غیرنفتی هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس

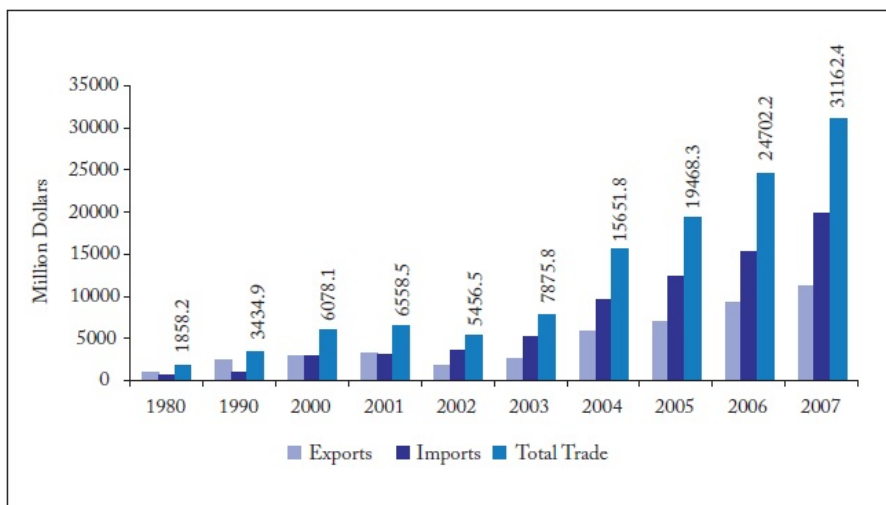
کشورهای در حال توسعه به ویژه آنهایی که دارای جمعیت عظیم و منابع مالی اندک می‌باشند، به شدت نیازمند منابع بین‌المللی توسعه‌ای هستند و از این رو به شدت تلاش می‌کنند تا سهم خود را از منابع بین‌المللی توسعه‌ای افزایش دهند. کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس از منابع وسیعی برخوردارند و بنابراین برای کشورهای در حال توسعه از جذابیت زیادی برخوردارند.

هند نیز به عنوان یک قدرت نوظهور سیاسی و اقتصادی به دنبال جذب سرمایه‌گذاری کشورهای حوزه خلیج فارس می‌باشد. در همین راستا، هند اولین کنفرانس مشترک صنعتی را با اعضای شورای همکاری خلیج فارس به منظور تبادل نظر و گفت‌وگو در حوزه‌های تجاری، سرمایه‌گذاریهای متقابل، همکاری صنعتی و تکنولوژیکی برگزار کرد. در پی این کنفرانس، «چارچوب همکاری در زمینه اقتصادی» تدوین شد که دو طرف متعهد به مذاکره به منظور انعقاد توافقنامه آزاد تجاری میان خود شدند. علاوه بر این، وزیر امور اقتصادی هند متعهد به انجام مذاکره با هر یک از اعضای شورای همکاری به صورت انفرادی در مورد توافقات هسته‌ای شد.

همچنین هند و اعضای شورای همکاری به توافق رسیدند که به منظور اعطای مشوق‌های اقتصادی به تجار، به منظور توسعه سرمایه‌گذاری‌های مشترک، یک شرکت پشتیبان با سرمایه ۵۰ میلیون دلار تأسیس کنند. هند در پی آن است تا سرمایه‌ها را در بخش‌های زیربنایی به ویژه انرژی جذب کند. هدف این کشور، جلب سرمایه در ترمینال‌های گاز مایع جهت تأمین نیاز در حال افزایش این کشور به گاز طبیعی است. در همین راستا، عربستان سعودی در یک طرح پالایشگاهی در هند مشارکت دارد. (Pant, 2009: 89) اخیراً نیز هند توانسته است امتیاز پالایش و صادرات نفت امارات متحده عربی را به دست آورد. از آنجایی که پالایشگاه شرکت ریلیانس^۱ در هند، در نوع خود در جهان بی نظیر است، دولت هند امیدوار است که بتواند میزان واردات نفت از حوزه خلیج فارس را به منظور پالایش افزایش دهد و نیز موفق به دریافت امتیاز احداث پالایشگاه در کشورهای خلیج فارس شود. عامل دیگری که در گسترش روابط هند با این کشورها مؤثر است، فشارهای ایالات متحده است. مقامات این کشور بارها اعلام کرده‌اند که تداوم بهبود روابط هند با ایالات متحده، در گرو کاهش روابط با ایران به ویژه در زمینه عدم امضای قرارداد خط لوله گاز طبیعی با این کشور است. فشار آمریکا بر هند به منظور محدودسازی روابط خود با ایران، این کشور را به سمت کشورهای حوزه خلیج فارس به ویژه عربستان سوق داده است. هندی‌ها بیش از ۱۰۰ طرح مشترک در عربستان و عربستان نیز در حدود ۵۰ طرح مشترک در هند در دست انجام دارد. (Pradhan, 2008: 74) در طول سال‌ها، پیوندهای اقتصادی به وجود آمده در دوران نفت محکم‌تر شدند. کشورهای شورای همکاری خلیج فارس شرکای تجاری مهمی برای هند بوده و داد و ستدهای دو جانبه شاهد رشد چشمگیری در سال‌های اخیر بوده است. در طی ۵ سال گذشته، مجموع تجارت غیر نفتی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از ۷/۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۳ به ۳۱/۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۷ افزایش داشته است (شکل ۱). در ۲۰۰۷، امارات متحده عربی ۶۶ درصد کل داد و ستد کشورهای شورای همکاری خلیج فارس با هند را به خود اختصاص داد که عربستان سعودی (۱۶ درصد)، قطر (۸ درصد)، کویت (۵ درصد)، عمان (۳ درصد) و بحرین (۲ درصد) در جایگاه‌های بعدی قرار دارند (شکل ۲). (BP, 2011)

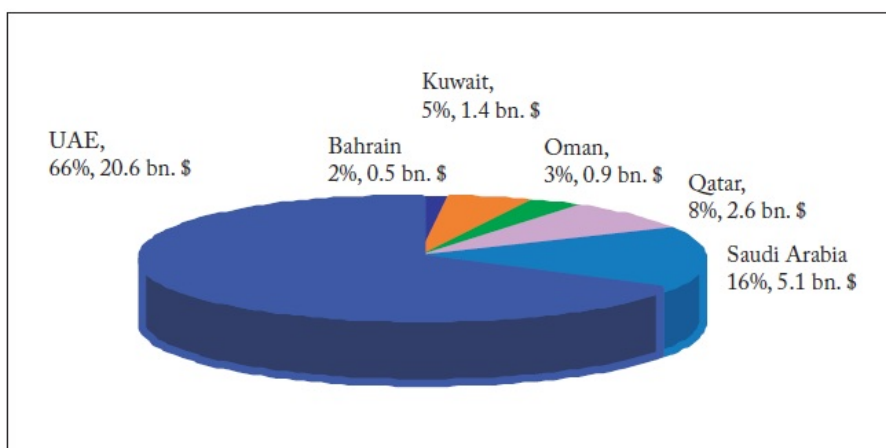
^۱ Reliance

شکل ۱: میزان داد و ستد غیر نفتی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و هند، ۱۹۸۰-۲۰۰۷

منبع: IMF DOTS, 2008

شکل ۲: میزان داد و ستد کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و هند (سهم و ارزش)، ۲۰۰۷

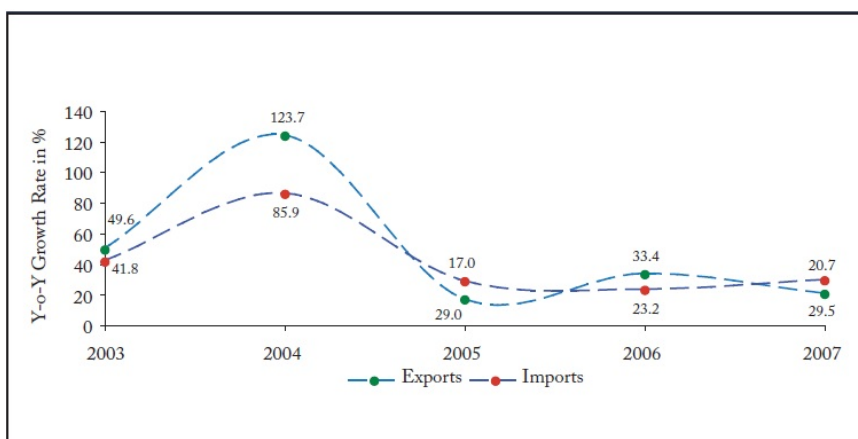

روند صعودی در هر دو مقادیر صادرات به و واردات از هند بر رشد داد و ستد کلی کشورهای شورای

همکاری خلیج فارس با هند تاکید می‌کند. صادرات کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به هند از ۲/۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۳ تا ۱۱/۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۷ افزایش داشته، در حالی که واردات از ۵/۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۳ به ۲۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۷ رسیده است. صادرات کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به هند شاهد رشدی عظیم با نرخ رشد متوسط سالانه ۶۳ درصد در طی ۵ سال اخیر بوده است. در نتیجه سهم هند در صادرات جهانی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از ۱/۴ درصد در سال ۲۰۰۳ تا ۲/۵ درصد در سال ۲۰۰۷ رشد داشته است. به طور مشابه، واردات کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از هند نیز رشد متوسط سالانه‌ای برابر با ۵۶/۵ درصد به ثبت رسانده است. از این رو، سهم هند در واردات جهانی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از ۵ درصد در سال ۲۰۰۳ به ۶/۵ درصد در سال ۲۰۰۷ افزایش داشته است. این امر اهمیت هند به عنوان یک شریک تجاری پیش‌تاز برای کشورهای شورای همکاری خلیج فارس را نشان می‌دهد. (BP, 2011)

شکل ۳: رشد (Y-o-Y) صادرات و واردات کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به و از هند

منبع: IMF DOTS, 2008

جدول ۱: رابطه هند به عنوان شریک تجاری کشورهای شورای همکاری خلیج فارس

سال	سهام در صادرات	سهام در واردات	سهام در داد و ستد
۱۹۸۰	۰/۷	۱/۵	۰/۹
۱۹۹۰	۲/۹	۲/۰	۲/۶
۲۰۰۰	۱/۸	۴/۱	۲/۵
۲۰۰۱	۲/۲	۳/۹	۲/۸
۲۰۰۲	۱/۲	۴/۳	۲/۳
۲۰۰۳	۱/۴	۵/۰	۲/۷
۲۰۰۴	۲/۴	۶/۳	۳/۹
۲۰۰۵	۱/۲	۶/۳	۳/۶
۲۰۰۶	۲/۲	۶/۶	۳/۸
۲۰۰۷	۲/۵	۶/۵	۴/۱

منبع: IMF DOTS, 2008

کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، مخصوصاً بعد از سیاست آزادسازی تجارت هند که از سال ۱۹۹۱ آغاز شد، در داد و ستدهای خارجی هند برتری کسب کردند. اصلاحات سیاست‌های تجاری یک محیط مناسب برای صادرات ایجاد کرده است که با روندهای نظارتی تسهیل شده موجب شتاب‌گیری روند تجارت آزاد شده است. با هدف بالا بردن سود تجاری، هند به کشورهای خلیج فارس امتیاز کشور دوست بهره‌مند اعطا کرده است. جدول زیر ۱۰ قلم برتر صادراتی به و از هند برای کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در سال ۲۰۰۷ را نشان می‌دهد (BP, 2011)

جدول ۲: صادرات و واردات عمده کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به و از هند، ۲۰۰۷

۱۰ قلم برتر صادراتی	۱۰ قلم برتر وارداتی
گازهای نفتی و سایر هیدروکربن‌های گازی شکل	نفت و روغن‌های حاصل از مواد معدنی قیری، به جز نفت خام؛ فرآورده‌هایی که در جای دیگر مشخص یا گنجانده نشده باشد، که دارای ۷۰ درصد وزن بیا بیشتر نفت یاروغن‌های حاصل از مواد معدنی قیری باشد، و این نفت یاروغن‌ها از اجزاء اصلی تشکیل دهنده این فرآورده‌ها باشد؛ آخال روغن‌ها.
الماس، حتی کار شده، ولیسوار نشده و کار گذارده نشده	زیورآلات یا جواهر آلات و اجزاء آن‌ها، از فلزات گران‌بها یا از فلزات دارای روکش یا پوشش از فلزات گران‌بها
طلا (از جمله طلای آبکاری شده با پلاتین) به اشکال خام یا نیمه ساخته، یا به شکل پودر	الماس، حتی کار شده، ولیسوار نشده و کار گذارده نشده
آمونیاک، خشک یا به صورت محلول آبی	برنج
سنگ آهن و کنسانتره‌های آن، از جمله پیریت آهن تفته شده (خاکستری پیریت)	تراکنش‌ها و کالاهای خاص که بر اساس نوع طبقه بندی نشده باشند
کودهای معدنی و شیمیایی، از ته	مس تصفیه شده و آلیاژهای مس به صورت کار نشده
هیدروکربن‌های حلقوی	پارچه‌های تار و پود باف از نخ رشته‌های مصنوعی، شامل پارچه‌های تار و پود باف که از مواد سرفصل به دست می‌آیند

مفتول مسی	قراضه و ضایعات چدن، آهن یا فولاد، شمش‌های حاصل از ذوب مجدد ضایعات آهن یا فولاد
زیورآلات بدلی	پلیمرها یا تیلن، به اشکال ابتدایی
سایر لوله‌ها (مثلاً، جوش داده شده، پرچ شده یا بهطریق مشابهی مسدود شده)، با سطح مقطع عرضی مدور، که قطر خارجی آن بیش از ۴/۴ میلی‌متر باشد، از آهن یا از فولاد	دستگاه‌های فرستنده برای پخش رادیویی یا تلویزیون، چه با دستگاه گیرنده، دستگاه ضبط یا باز تولید صوت یکپارچه شده یا نشده باشند؛ دوربین‌های تلویزیونی، دوربین‌های دیجیتال و دوربین‌های ضبط ویدئویی.

منبع: پایگاه اطلاعاتی مرکز تجارت جهانی، ۲۰۰۸.

داستان‌های موفقیت بسیاری در رابطه با تلاش‌های چشمگیر جوامع تجاری هندی در دگرگون کردن بخش تجاری در منطقه خلیج فارس وجود دارد. سود خوب، بازارهای مطمئن و روابط سیاسی نزدیک، عوامل اصلی گسترش یافتن فعالیت‌های بازرگانی هندیان در خلیج فارس هستند. پیشگامان جامعه تجاری هند، نه تنها روندهای تجاری در محدوده خرده‌فروشی‌های خانگی تا محصولات گران قیمت الکترونیکی در منطقه خلیج فارس را متحول کرده، بلکه با موفقیت، کسب و کارهای خود را در سطح جهانی گسترش داده‌اند. راهبرد اصلی این رهبران تجاری عبارت است از کسب درآمد از بستر پر رونق مصرف‌کنندگان متمایل به وسایل آسایش زندگی سطح متوسط و بالا، با استفاده از مزیت‌های مهم رقابتی از جمله هزینه نیروی کار و قیمت منابع پایین و موقعیت جغرافیایی راهبردی. امروزه تقریباً سازمان تجاری‌ای در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس وجود ندارد که یک مدیر میانی یا ارشد هندی، که نقش مهمی در عملیات آن ایفا کند، نداشته باشد. بهترین بنگاه‌های تجاری، بانک‌ها و شرکت‌های مالی، همگی در کادر مدیریت میانی یا ارشد خود از هندیان بهره می‌برند. و این مدیران

نقش بسیاری در توسعه روابطه دوجانبه بین این کشورها ایفا می کنند. (Pradhan, 2009: 104)

سال‌های اخیر شاهد تحکیم و گسترش ارتباطات بین تجارتخانه‌ها در هر دو منطقه بوده است. از آنجا که کشورهای شورای همکاری خلیج فارس فعالیت‌های خود را به صنعتی و تجاری گسترش داده‌اند، مهاجران هندی به کارفرمایان اقتصادی تبدیل شده و به سرمایه‌گذاری در فروشگاه‌های خرده‌فروشی، داد و ستد طلا و پارچه، هتل‌ها و رستوران‌ها، شرکت‌های فن‌آوری اطلاعات و مشارکت‌های اقتصادی روی آورده‌اند. مطابق اطلاعات مرجع سرمایه‌گذاری عمومی عربستان سعودی، بیش از ۱۹۰ شرکت هندی برای برپایی پروژه‌های کاملاً انحصاری یا با سرمایه‌گذاری مشترک با سعودی‌ها در دو سال اخیر از مرجع سرمایه‌گذاری عربستان سعودی مجوز دریافت کرده‌اند، که این شرکت‌ها بیش از ۴ میلیارد ریال سعودی به اقتصاد عربستان سعودی تزریق کرده است. تقریباً همه شرکت‌های بزرگ هندی به وسیله سرمایه‌گذاری، داد و ستد و یا دفتر نمایندگی در امارات متحده عربی حضور دارند. تخمین زده می‌شود که بیش از ۳,۳۰۰ شرکت هندی اقدام به راه‌اندازی واحدهای تولیدی یا باز کردن دفاتر محلی در امارات متحده عربی کرده‌اند. شرکت‌های هندی نقطه اتکا مناطق آزاد تجاری هستند و تعداد بیشتری از آن‌ها به صنعت خدمات از جمله زمینه‌های پزشکی و آموزشی نیز نگاه دارند. برخی از مؤسسات آموزشی هندی در حال باز کردن پردیس‌های کاملی در آموزش پزشکی، مهندسی و مدیریت هستند.

در حال حاضر، شرکت‌های هندی و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس اقدام به ادغام و خرید شرکت‌های دیگر در سطح جهانی کرده‌اند. هند ۱۰ شرکت از بزرگترین شرکت‌های جهان را در اختیار خود دارد و در حال حاضر نیز به شدت مشغول خریدن شرکت‌های دیگر در سطح جهانی به منظور بالا بردن قدرت و میزان رقابت‌پذیری خود است. لازم به ذکر است که شرکت‌های معتبری از کشورهای شورای همکاری خلیج فارس نیز در حال مشارکت‌های اقتصادی جهانی هستند تا سهمی راهبردی به دست بیاورند. در سال‌های اخیر، شرکت‌هایی از امارات متحده عربی تعدادی بسیاری سهام در هند خریداری کرده‌اند. کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به عنوان یک کل، مقصد قابل توجهی برای سرمایه‌گذاری‌های خارجی هند به شمار می‌آیند. به عنوان مثال، از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ هند به ۱۳۳ مشارکت متقابل و ۲۵۹ شرکت تابعه کاملاً انحصاری اجازه فعالیت داده است. بخش‌های اصلی برای

سرمایه‌گذاری در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس شامل خدمات توسعه نرم‌افزار، خدمات مهندسی، جهانگردی، پوشاک آماده، محصولات شیمیایی و خدمات کشاورزی و وابسته است. کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در بازه زمانی ۲۰۰۰-۰۱ تا ۲۰۰۴-۰۵، میزان ۴۲/۵ درصد از کل ارزش قراردادهای بسته شده توسط صادرکنندگان پروژه هندی را به خود اختصاص داد. (Exim Bank, 2006) به طور کلی افزایش حجم مبادلات تجاری سبب تسریع روند توسعه این کشورها شده است که هم اکنون این روند به سرعت در حال پیشرفت می باشد.

تا چند وقت اخیر، روابط اقتصادی هند و شورای همکاری خلیج فارس به نفت، ادویه و نیروی کار محدود بود. همان طور که سیر وقایع نشان می‌دهد، روابط اقتصادی بین هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس که در طی دوره شکوفایی نفت گسترش یافت، با وجود رشد در حجم، از نظر ترکیب محدود باقی ماند. با وجود اینکه کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به صورت گسترده‌تری با بازارهای غربی به داد و ستد پرداختند، افت اخیر در درآمدهای نفتی این کشورها را وادار کرده است که اقتصاد خود را با توسعه بخش غیرنفتی و ساخت ظرفیت‌های فرآوری نفت، با هدف افزودن به ارزش محصولات خود، تنوع بخشند. بنابراین هند با بازار ۱۰ میلیاردی خود برای این بازارها بسیار مناسب جلوه کرد. این نه تنها مصرف انرژی، بلکه تقاضای شدید برای محصولات نفتی مانند محصولات پتروشیمی و کودهای شیمیایی است، که اساس رابطه اقتصادی بسیار قابل توجه و پرمفعت بین این دو شده است. با این حال، تا به امروز، شکل تجارت هنوز متنوع نشده و به شدت بر روی الگوهای مصرف و متعاقباً واردات کالا برای تأمین نیازهای ۴/۵ میلیون هندی مهاجر ساکن در منطقه متمرکز بوده است. (Mohan, 2009: 61) شواهد تجربی نشان می‌دهد که هند پتانسیل بسیار بالایی برای صادرات به کشورهای شورای همکاری خلیج فارس غیر از امارات متحده عربی و عربستان سعودی دارد. این بیشتر به این دلیل است که هر دو کشور عربستان سعودی و امارات متحده عربی بزرگ‌ترین شرکای تجاری هند در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس هستند، بنابراین تا هنگامی که شکل صادرات به این کشورها تنوع پیدا نکند نمی‌توان از پتانسیل موجود بهره‌برداری کرد. از این رو، آغاز مذاکرات برای توافق‌نامه تجارت آزاد بهترین راه برای بالا بردن داد و ستد دوجانبه و تسریع روند توسعه بین هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس است. (Mudiam, 2004: 90)

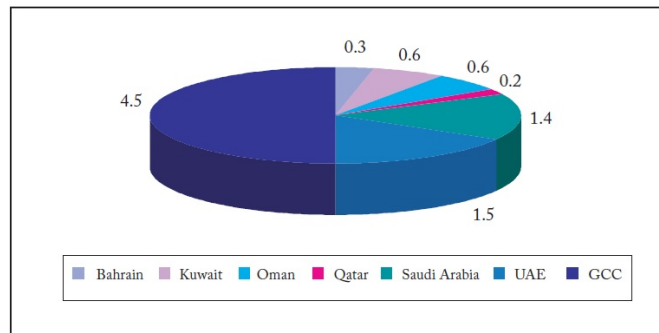
روندهای اخیر، ظهور روابط پویای تجاری بین هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس را

نشان می‌دهد که مفهومی چند بعدی برای مراودات اقتصادی منطقه‌ای در آسیا در بر دارد. در برابر پشت پرده این روابط تجاری پویا، می‌توان طرح یک همکاری اقتصادی گسترده‌تر حول نمونه فراگیرتر انرژی را پیش‌بینی کرد. همان‌طور که به درستی مشاهده شده، «هر دو طرف پی برده‌اند که نفت نقطه اتکای همکاری اقتصادی بین هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس بوده و خواهد بود، به رسمیت شناختن این نکته هم بیشتر شده است که در حالی که هند نیاز دارد تا تقاضای انرژی خود را از طریق همکاری خلیج فارس تأمین کند، دو طرف نمی‌توانند فرصت‌های در حال ظهور در سایر بخش‌ها را نادیده بگیرند.» (Mudiam, 2004: 135)

۳. نیروی کار هند در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس

در حال حاضر حدود ۴/۵ میلیون هندی در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس زندگی می‌کنند که آن‌ها را به بزرگ‌ترین جامعه مهاجر در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس تبدیل کرده است (شکل ۱). قسمت عمده جمعیت هندیان کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از اهالی ایالات جنوبی هند هستند. مهاجرین ابتدایی عمدتاً سندی بودند و جزئی جدایی‌ناپذیر از جامعه تجار (به ویژه در امارات متحده عربی) را تشکیل داده‌اند. جامعه هندیان مهاجر را می‌توان در چهار گروه گسترده طبقه‌بندی کرد، ۱- کارگران غیر متخصص، شاغل در شرکت‌های ساختمانی، شهرداری‌ها، مزارع کشاورزی و به عنوان کارگران خانگی؛ ۲- نیروی کار متخصص و نیمه متخصص؛ ۳- پیشه‌وران، مانند پزشکان، مهندسان و حسابداران، شاغل در دولت و بخش‌های خصوصی؛ ۴- بازرگانان.

شکل ۴: مهاجران هندی در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، ۲۰۰۸ (تعداد به میلیون نفر)

منبع: سفارتخانه‌های هندی در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، ۲۰۰۸.

حدود ۱/۵ میلیون هندی در امارات متحده عربی زندگی می‌کنند، که نزدیک به یک میلیون نفر آن‌ها ساکن دبی و ایالات شمالی بوده و ۰/۵ میلیون باقی مانده در ابوظبی اقامت دارند. تخمین زده می‌شود که حدود ۳۳ درصد کل جمعیت و ۴۲/۵ درصد نیروی کار در امارات متحده عربی را هندیان تشکیل می‌دهند. هندیان نقش عمده‌ای در پیشرفت اقتصادی امارات متحده عربی در ۳۵ سال اخیر ایفا کرده‌اند. تعداد زیادی از پیشه‌وران و واجدین شرایط فنی هندی در بخش‌های اقتصادی دانش‌محور مانند فن‌آوری اطلاعات، شهر اینترنتی دبی، شهر رسانه‌ای دبی، مناطق آزاد و غیره مشغول به فعالیت هستند.

(Official website of the Indian embassy in the GCC, 2008)

جدول ۱: مهاجران هندی غیر متخصص به خلیج فارس و جهان

کشور	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷
امارات متحده عربی	۱۴۳,۸۰۴	۱۷۵,۲۶۲	۱۹۴,۴۱۲	۲۵۴,۷۷۴	۳۱۲,۶۹۵
عربستان سعودی	۱۲۱,۴۳۱	۱۲۳,۵۲۲	۹۹,۸۷۹	۱۳۴,۰۵۹	۱۹۵,۴۳۷
قطر	۱۴,۲۵۱	۱۶,۳۲۵	۵۰,۲۲۲	۷۶,۳۲۴	۸۸,۴۸۳
عمان	۳۶,۸۵۱	۳۳,۲۷۵	۴۰,۹۳۱	۶۷,۹۹۲	۹۵,۴۶۲
کویت	۵۴,۴۳۴	۵۲,۰۶۴	۳۹,۱۲۴	۴۷,۴۴۹	۴۸,۴۶۷
بحرین	۲۴,۷۷۸	۲۲,۹۸۰	۳۰,۰۶۰	۳۷,۶۸۸	۲۹,۹۶۶
کشورهای شورای همکاری خلیج فارس	۳۹۵,۵۱۴	۴۲۳,۴۲۸	۴۵۴,۶۲۸	۶۱۸,۲۸۶	۷۷۰,۵۱۰
سایر نقاط جهان	۴۶۶,۴۵۶	۴۷۴,۹۶۰	۵۴۸,۸۵۳	۶۷۶,۹۱۲	۸۰۹,۴۵۳

این ارقام فقط شامل هندیانی است که تحصیلات مدرسه را به پایان نرسانده و از محافظ مهاجران در هند مجوز دریافت کرده‌اند. افراد تحصیل کرده، که با ویزای موقت و با هدف پیدا کردن کار مسافرت می‌کنند در این ارقام در نظر گرفته نشده‌اند.

منبع: راجامونی، ژوئن ۲۰۰۸

جامعه کسب و کار هندیان عمدتاً به داد و ستد مشغول هستند، هرچند که جدیداً تنوع رو به رشدی

به سوی تولید، مخصوصاً در مناطق آزاد بی‌شمار امارات متحده عربی، به ویژه منطقه آزاد جبل علی که تعدادی شرکت از هند را به خود جذب کرده است، وجود دارد. انجمن‌های اجتماعی ثبت شده پایگاهی برای تعامل بین هندیان بلندمرتبه بازدیدکننده و افراد محلی با نفوذ فراهم می‌کنند. گروه کسب و کار/پیشه‌وری هندیان، ابوظبی، انجمن اقتصادی هندیان خارج از کشور، دبی، شورای کسب و کار هندیان، دبی و باشگاه‌های ورزشی هندی در برگزاری این گونه تعاملات فعالیت کرده و بازدید رهبران/هیئت‌های هندی را تسهیل می‌کنند. (Official website of the Indian Embassy in UAE, 2008)

در عربستان سعودی، جامعه هندیان بزرگ‌ترین جامعه مهاجران بوده و ۱/۴ میلیون نفر (یا ۲۰ درصد) از ۷ میلیون جمعیت مهاجر را تشکیل می‌دهد. بیش‌تر این هندیان کارگر نیمه متخصص یا غیر متخصص هستند. هندیان مهاجر در عربستان را می‌توان از دیدگاه اشتغال یا منزلت اجتماعی به سه دسته تقسیم کرد: (الف) واجدان شرایط حرفه‌ای (۵ درصد) - مانند پزشکان، مهندسان، حسابداران دوره دیده، مدیران و غیره، که با قراردادهای مدت‌دار در استخدام دولت یا بخش‌های خصوصی هستند؛ (ب) کارکنان یقه سفید (۱۰ درصد) - مانند کارمندان، حسابداران، فروشنده‌گان، بلیط‌فروشان، منشیان و غیره؛ (پ) کارگران/تکنیسین‌ها (۸۵ درصد) - مشغول به کار در کارگاه‌های ساختمانی، صنعتی و شغل‌های بیپهره‌برداری و تعمیر و نگهداری. بر اساس تخمین‌های حدودی، قسمت اعظم مهاجران هندی در عربستان سعودی از اهالی کراالا (۴۰-۵۰ درصد)، تامیل نادو (۲۰ درصد) و آندرا پرادش (۲۰ درصد) بوده و باقی از سایر استان‌ها هستند. (<http://www.cgijedeh.mkcl.org>)

نزدیک به ۲۰۰,۰۰۰ هندی در قطر زندگی می‌کنند که پیشه‌وران جزئی کوچک ولی مهم از جمعیت مهاجران هندی را تشکیل می‌دهند. سازمان مهندسان، انجمن پزشکی هند و سازمان حسابداران مجاز شعبه‌های فعال با تعداد اعضای در حال رشد و فعالیت‌های جاری در قطر دارند. به علاوه، تعدادی متخصص نیز مشغول به کار در سایر زمینه‌ها از جمله مدیریت، آموزش، داروسازی، و رایانه هستند. (<http://www.indianembassyqatar.org>)

حدود ۶۰۰,۰۰۰ هندی در عمان حاضر هستند که بزرگ‌ترین جمعیت مهاجران را تشکیل می‌دهند. آن‌ها از اهالی سرتاسر هند بوده و شامل کارگران متخصص و تکنیسین‌ها، پیشه‌وران شامل پزشکان، مهندسان، بانکداران، کارشناسان مالی، و مدیران، که بسیاری از آن‌ها از موقعیت مدیریت میانی و مدیریت

ارشد در بخش خصوصی بهره می‌برند، می‌شوند. چند تن از هندیان نیز مقام‌های مهمی در وزارتخانه‌های دولت و خدمات عمومی دارند: نزدیک به ۲,۰۰۰ پزشک هندی در کشور مشغول به کار هستند. به سهم هندیان در پیشرفت عمان، به خصوص در زمینه‌های تجارت، بهداشت و درمان، آموزش، باغبانی، سرمایه‌گذاری، ساخت و ساز و ارتباطات به طور گسترده اذعان شده است. تعدادی از افراد با اصالت هندی ملیت عمانی دریافت کرده و به تعدادی از آن‌ها جوایز بالایی از طرف دولت عمان اعطا شده است. (<http://www.indemb-oman.org>).

داده‌های وزارت امور داخلی کویت نشان می‌دهد که تا ۱ جولای ۲۰۰۸ هندیان با ۶۰۰,۰۰۰ نفر جمعیت بزرگ‌ترین جامعه مهاجران کویت را تشکیل می‌دهند. اخیراً، تعداد کارشناسان مجرب در زمینه‌های با فن‌آوری بالا، به خصوص در بخش‌های نرم‌افزار و مالی، افزایش داشته است. در زمینه بهداشت و درمان، هند نه تنها پزشکان حاذق، بلکه کارکنان پیراپزشکی را نیز تامین می‌کند. مهاجران هندی شامل پیشه‌وران مانند مهندسان، پزشکان، حسابداران مجاز، دانشمندان، کارشناسان نرم‌افزار، مشاوران مدیریتی، معماران، کارگران متخصص مانند تکنیسین‌ها و پرستاران، کارگران نیمه متخصص، خرده‌فروشان و بازرگانان هستند. قسمت بزرگی از مهاجران هندی نیز کارگران غیرمتخصص و نیمه متخصص هستند. (<http://www.indembkwt.org>).

در بحرین، هندیان - با جمعیت ۳۰۰,۰۰۰ نفر - بزرگ‌ترین جامعه مهاجران را تشکیل می‌دهند. تقریباً ۶۵-۷۰ درصد نیروی کار مهاجر هندی در بخش‌های ساخت و ساز، پیمانکاری و تعمیر و نگهداری مشغول به کار هستند. تعداد نسبتاً کمی خدمتگزاران خانگی هندی نیز هستند که در حدود ۱۲,۰۰۰-۱۵,۰۰۰ نفر تخمین زده می‌شوند. خرده‌فروشی و سایر فعالیت‌های تجاری شامل مواد غذایی، ابزارآلات، جواهرآلات و لوازم الکترونیکی می‌شود. سایر مهاجران هندی شغل‌هایی به عنوان مغازه‌دار، شیمی‌دان، نجار، آرایشگر و غیره برگزیده‌اند. علاوه بر تعداد غالب نیروی کار یقه آبی، تعداد قابل ملاحظه‌ای پزشک، مهندس، حسابدار مجاز، بانکدار، مدیر و سایر پیشه‌ها وجود دارند که نقشی اساسی در پیشرفت اجتماعی اقتصادی بحرین بازی می‌کنند. (<http://www.indiaembassybahrain.org>) به طور کلی مهاجران هندی سالیانه تقریباً ۶ میلیارد دلار به کشور هند حواله می‌کنند و نقش برجسته‌ای در توسعه اقتصاد هند ایفا می‌کنند.

۴. چشم‌انداز روابط هند و شورای همکاری خلیج فارس

هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس یک رابطه تجاری قوی و به سرعت در حال رشد دارند. قوی‌تر و عمیق‌تر کردن این رابطه یک اولویت برای هر دو طرف بوده و دولت‌ها در تلاش هستند تا داد و ستد و عملکرد اقتصادی به دست آمده در سال‌های اخیر را حفظ کنند. امضای موافقت‌نامه چارچوب همکاری اقتصادی بین هند و دولت‌های عضو کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در دهلی نو در ۲۵ آگوست ۲۰۰۴ و دور مذاکرات متعاقب آن در ۲۲-۲۱ مارس ۲۰۰۶ تأکید مجددی بر این تعهدات بود. این چارچوب همکاری یک سند کلی و روبه‌جلو است که دستور کار واضحی برای روابط اقتصادی و تجاری دوجانبه در طی سال‌های آینده ارائه کرده است. این سند دامنه گسترده‌ای از فعالیت‌ها را، با هدف بهتر کردن پیوندهای تجاری و سیاسی، و بهبود بخشیدن به فضای کلی اقتصادی در جهت منفعت دوجانبه، پوشش داده است. به عنوان بخشی از این چارچوب همکاری، هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس توافق کرده‌اند تا در گفتگوهای احتمالی برای یک موافقت‌نامه تجارت آزاد شرکت کنند.

توافق‌نامه چارچوب همکاری قدرت این روابط تجاری را تقویت می‌کند. این توافق‌نامه بر تعهدات هر کدام از کشورها در توسعه مداوم داد و ستد و سرمایه‌گذاری، طبق مفاد سازمان تجارت جهانی^۱، تأکید مجدد کرده و همکاری اقتصادی دوجانبه را تقویت می‌کند. توافق‌نامه چارچوب همکاری مقرر می‌کند که هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از طریق همکاری همه‌جانبه اقتصادی و تجاری، به آزادی و آسان‌سازی متعادل و جامع تجارت و سرمایه‌گذاری دست خواهند یافت. این چارچوب همچنین قدم‌های صریحی در زمینه‌های مختلف برای تقویت روابط تجاری و اقتصادی مقرر می‌دارد، شامل تسهیل مبادله اطلاعات تجارت خارجی؛ تشویق ارتباطات تجاری، به خصوص بین مؤسسات و سازمان‌های در رابطه با تجارت خارجی؛ توجه به آموزش و انتقال فن‌آوری؛ فراهم ساختن تمهیدات مناسب‌ترین‌های سرمایه؛ اجرای پروژه‌های سرمایه‌گذاری مشترک و تسهیل سرمایه‌گذاری‌های شرکتی؛ تشویق به تبادل نمایندگان، هیئت‌های نمایندگی و مأموریت‌های اقتصادی، تجاری و فنی؛ برگزاری نمایشگاه‌های موقتی و فراهم آوردن تأسیسات و مساعدت‌های لازم با نگاهی به همکاری‌های اقتصادی

¹ World Trade Organization (WTO)

اقتصادی آینده؛ و تشکیل کمیته مشترک برای همکاری‌های اقتصادی. (Karayil, 2007: 56)

سه دوره مذاکرات مشترک موافقتنامه آزاد تجاری تحرک جدیدی به آزادسازی داد و ستد کالا بین هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس تزریق می‌کند. در تعهد به این گفتگوها، هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس تصدیق می‌کنند که مذاکرات تجارت چند جانبه مؤثرترین ساز و کار برای دستیابی به آزادسازی تجارت و در نتیجه ترقی پیشرفت اقتصادی ملی و منطقه‌ای است. با این حال، همچنین هر کشور، از طریق مذاکرات دوجانبه در زمینه تجارت آزاد با دیگر شرکای تجاری منتخب، از پتانسیل توافق‌های تجارت آزاد مطابق با سازمان تجارت جهانی برای ایجاد منفعت با نرخی سریع‌تر آگاه است. این گونه توافق‌نامه‌ها می‌توانند به نوبه خود آزادسازی چندجانبه در سازمان تجارت جهانی را حمایت و تقویت کنند. به علاوه، هر دو طرف می‌دانند که گفتگوهای توافق تجارت آزاد، شامل محصولات در همه بخش‌ها، در دید گسترده‌تر به عنوان ابزاری برای نمایش روابط دیپلماتیک نزدیک‌تر، و همچنین افزایش بیشتر علاقه‌های مشترک، عمل می‌کند. نیاز است که نتایج یک موافقتنامه آزاد تجاری احتمالی بین هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در این زمینه گسترده‌تر، و همچنین از نظر اثرات مستقیم آن بر روی داد و ستد کالا و جریان سرمایه‌گذاری نیز بررسی شود. هر چند به تازگی، به دلیل نگرانی جدی سهام‌داران متعددی از هر دو منطقه در رابطه با بعضی مفاد، پیشرفت چندانی در موافقتنامه به دست نیامده است. دلایل اصلی‌ای که مانع نهایی شدن مذاکرات توافقنامه تجارت آزاد شده‌اند عبارتند از: قوانین، دستورالعمل‌ها و استانداردهای واگرایی که توسط کشورهای عضو کشورهای شورای همکاری خلیج فارس دنبال می‌شوند، تعویق یکپارچه شدن کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به عنوان یک اتحادیه گمرکی واقعی، تقاضا برای گنجانیدن واردات نفتی در توافق‌نامه که طی آن دولت هند درآمد خود از عوارض گمرکی واردات نفت را از دست خواهد داد، هراس بخش پتروشیمی هند، و بوروکراسی اداری. با این وجود، فرصت‌های عالی برای گسترش روابط کشورهای شورای همکاری خلیج فارس با هند وجود دارد. در حالی که هندیان یکی از عوامل اصلی پیشرفت اقتصادی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس هستند، اقتصاد رو به رشد و بازار میلیاردی هند موقعیت بسیار خوبی برای کشورهای شورای همکاری خلیج فارس است تا حضور اقتصادی جهانی خود را به پیش ببرند. بنابراین روابط اقتصادی فزاینده بین کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و هند بدون شک بر روی صحنه‌های سیاسی و

امنیتی در محیط تغییر یافته جهانی تأثیر خواهد داشت. (Pradhan, 2008: 84)

۵. روابط سیاسی هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس

به طور کلی، جهان به سرعت به سوی چند قطبی شدن حرکت می‌کند. پس از واقعه‌های ۱۱ سپتامبر و تغییر اجباری رژیم عراق، ضرورت‌های ژئو-سیاسی، ژئو-اقتصادی و ژئو-راهبردی دوران بعد از جنگ سرد، دچار تغییرات اساسی شد. به طور همزمان، رشد قدرت‌های اقتصادی در حال ظهور نیز تأثیر قابل توجهی بر این روند داشت. چیزی که اکنون مشاهده می‌شود یک قطبیت شش وجهی قدرت با سه گره است؛ روسیه، چین و هند در یک طرف و ایالات متحده، ژاپن و اتحادیه اروپا تشکیل دهنده سه نقطه دیگر هستند. علاوه بر این، با وابستگی رو به رشد متقابل جهانی، به نظر می‌رسد که گروه‌های مختلف، با وجود داشتن فرهنگ‌های راهبردی و امنیتی واگرا، برای تطابق بیشتر منافع و مدیریت بهتر تناقض‌ها تلاش می‌کنند. پیامدهای چنین تغییراتی در ساختار قدرت جهانی، به وضوح در ترکیب قدرت در سطوح دوجانبه و همچنین منطقه‌ای نمایان است. قابل توجه است که دولت‌های ملی به طور فزاینده‌ای اقدام به مدیریت روابط دوجانبه خود بر اساس ارزیابی‌های ناشی از سیاست تجربی به جای ایدئولوژی تنها می‌کنند. یک مورد در تأیید این نکته محیط راهبردی معاصر در منطقه خلیج فارس، که به طور روزافزون غیر قابل پیش‌بینی می‌شود، است که نتایج محلی، منطقه‌ای و جهانی دارد. با سرمایه غیر منتظره و رشد اقتصادی پویا، این منطقه شاهد دگرگونی بی‌نظیر در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و راهبردی است. شایان ذکر است که برخی عوامل داخلی، منطقه‌ای و جهانی مساعد و مخالف به طور فراگیری زاویه دید امنیتی و راهبردی آن‌ها را تحت تأثیر قرار داده و نگرانی آن‌ها را در رابطه با آینده قریب‌الوقوع افزایش می‌دهد. به طور تصادفی هند، یک همسایه و یک قدرت جهانی در حال ظهور، به عنوان شریکی در تلاش آن‌ها برای مدیریت معادلات امنیتی در حال تکامل، به یک نقطه مرجع برای کشورهای خلیج فارس تبدیل شده است. تغییر دیدگاه در منطقه خلیج فارس بر اساس یک مجموعه جدیدی است که در آن هند به طور فزاینده‌ای به عنوان یک بازیگر جهانی بی‌طرف معتبر دیده می‌شود که می‌تواند نقشی سازنده در مدیریت مناقشات و برقراری صلح و آرامش در منطقه ایفا کند. روابط اقتصادی در حال گذار به شرق خلیج فارس، رشد پیوندهای تجاری و سرمایه‌گذاری، و

قرابت‌های فرهنگی بین هند و منطقه خلیج فارس، نوید دوره‌ای جدید از عمیق‌تر شدن روابط را می‌دهد.
(Pradhan, 2008: 90)

افق راهبردی دربرگیرنده منطقه خلیج فارس و هند، یک هم‌پیوستگی رو به رشد در فضای امنیتی در گستره‌ای از افغانستان تا خاورمیانه را نشان می‌دهد. موقعیت هند در قلب قاره آسیا و بالای اقیانوس هند به آن یک موضع راهبردی در اوراسیا و همچنین دولت‌های کرانه‌ای اقیانوس هند از شرق آفریقا تا اندونزی می‌دهد. شکل شبه جزیره‌ای هند در اقیانوس به آن در امنیت و ثبات این آب‌ها سهم می‌دهد که برای تجارت نفت- نیروی حیاتی اقتصادهای خلیج فارس- بسیار تعیین کننده است.

هرچند که محیط راهبردی کلی شامل هند و منطقه خلیج فارس در یک وضعیت گذار است که موجب برانگیخته شدن ابهام و معماهایی می‌شود، شکی نیست که منافع مشترک قابل توجهی وجود دارد. شایان ذکر است که ارتباط بین امنیت و ثبات در دو منطقه برای اولین بار در سال ۱۹۸۱ و توسط نخست‌وزیر سابق هند، خانم گاندی و رئیس سابق امارات متحده عربی شیخ زاید بن سلطان آل نهیان مطرح شد. از نقطه نظر راهبردی، کشورهای خلیج فارس و هند تمایل مشترکی برای ثبات و امنیت سیاسی در منطقه دارند. دیدگاه‌های امنیتی مشترک اخیر، فرصت‌های بیشتری را برای همکاری‌های خلیج فارس و هند در آینده فراهم می‌سازد. در گذشته نزدیک، چندین کشور خلیج فارس، مخصوصاً بحرین، عمان، قطر و امارات متحده عربی تعدادی پیمان راهبردی دوجانبه با هند بسته‌اند. امارات متحده عربی و هند در سال ۲۰۰۳ یک پیمان راهبردی امضاء کردند. این موافقت‌نامه همکاری در امنیت، سیاست دفاعی، توسعه همکاری‌های دفاعی، تعلیم پرسنل نظامی و پزشکی نظامی امارات متحده عربی، تبادل فعالیت‌های ورزشی و فرهنگی بین نیروهای دوستانه دو کشور و تلاش مشترک برای کار بر روی مسائل زیست‌محیطی، به خصوص آلودگی دریاها، را مد نظر قرار می‌دهد. عربستان سعودی و هند پیمان مشابهی بسته‌اند. این‌گونه پیمان‌ها بر به رسمیت شناختن بیشتر هند به عنوان یک قدرت نوظهور جهانی توسط کشورهای خلیج فارس و به طور همزمان به چشم‌انداز راهبردی مشترک دو طرف تأکید می‌کند. همان‌طور که به صورت ماهرانه توسط وزیر خارجه امارات متحده عربی، شیخ عبدالله بن زاید آل نهیان، در آستانه جلسه وزیران کمیسیون مشترک هند و امارات متحده عربی بیان شد، «در سطح منطقه‌ای، ما همچنین انتظار مشارکت بیشتری توسط هند در مورد مسائل مربوط به خلیج فارس و کشورهای همسایه

داریم» و این که «در راستای منافع هر دو طرف است که همکاری‌های بیشتر و نزدیک‌تری داشته باشیم.» با سفر تاریخی ملک عبدالله از عربستان سعودی به هند و متعاقباً عقد بیانیه دهلی نو، این روند مقبولیت متقابل پیشرفتی اساسی داشت. تمایل یک قدرت بزرگ خلیج فارس مانند عربستان سعودی برای عمیق‌تر و گسترده‌تر کردن روابط با هند، تغییر در دینامیک‌های ژئوپلیتیکی در هر دو منطقه را نشان می‌دهد.

علاوه بر این، کشورهای خلیج فارس به طور فزاینده‌ای به همکاری با هند در زمینه تعلیمات نظامی می‌پردازند. از آنجا که وابستگی هند به انرژی خلیج فارس و وابستگی خلیج فارس به هند و آسیا به عنوان بازارهای عمده آینده برای صادرات نفت به میزان قابل توجهی باقی خواهد ماند، امنیت خطوط دریایی ارتباطات به مؤلفه‌ای حساس از مسائل راهبردی تبدیل شده است. نه تنها نفت، بلکه جابجایی کالاهای صادراتی و وارداتی از طریق راه‌های دریایی در محدوده وسیع اقیانوس هند نیز تبدیل به یک نگرانی بحرانی امنیتی برای هند و کشورهای خلیج فارس شده است. صرف تعداد بالای مهاجران هندی در نیروی کار منطقه خلیج فارس دلیلی محکم برای عمیق‌تر کردن روابط با هند با هدف مدیریت امنیت داخلی است. کشورهایی مانند عربستان می‌توانند از هند در تلاش‌هایش برای دگرگونی تربیتی و اجتماعی جمعیت بزرگ مسلمانان هند، که برای راهنمایی‌های اخلاقی و دینی چشم به سوی منطقه خلیج فارس دارند، حمایت کنند. (Pradhan, 2008: 97)

۶. مناسبات امنیتی هند و شورای همکاری خلیج فارس

حدود ۹۰ درصد از نفت تولید شده جهان از طریق تنگه هرمز و تنگه باب‌المنند منتقل می‌شود. به همین لحاظ امنیت این آبراه‌ها برای هند حائز اهمیت حیاتی می‌باشد. در همین راستا، روابط شخصی هندی‌ها با سران کشورهای حوزه خلیج فارس در جهت ارتقای روابط امنیتی میان آنها هدایت می‌شود. به همین دلیل در سال‌های اخیر، ملاقات مقامات سطح بالای هندی با کشورهای حوزه خلیج فارس به ویژه امارات متحده عربی، بحرین و قطر به شدت افزایش یافته است. به عنوان مثال، می‌توان به دیدار مقامات نیروی دریایی هند از بنادر خلیج فارس از جمله امارات متحده عربی، قطر، بحرین و عمان اشاره کرد. در ادامه، در فوریه سال ۲۰۰۷، رئیس نیروی دریایی هند از امارات متحده عربی ملاقات رسمی

دیگری انجام داد.

چهار توافقنامه همکاری دفاعی مشترک میان هند و امارات متحده، حاصل اولین کمیته همکاری دفاعی مشترک در آوریل سال ۲۰۰۶، می‌باشد. علاوه بر این، کشتی‌های هندی مرتباً در خلیج فارس حضور دارند. از جمله دو ناو هندی در سال ۲۰۰۶، در یک بندر عمانی به منظور انتقال اتباع هندی در پی جنگ لبنان پهلو گرفت. حضور پر رنگ و دائمی نیروها و کشتی‌های هندی در آب‌های خلیج فارس، به دلیل رقابت با پاکستان در خلیج فارس است. علاوه بر این، هند در پی آن است تا همواره چند گزینه مناسب را برای شرایط بحرانی در این منطقه، برای خود حفظ کند.

مبارزه با تروریسم، یکی از مهم‌ترین منافع هند در خلیج فارس می‌باشد. خطر حملات تروریستی به منابع نفتی در خلیج فارس، اعم از تأسیسات تولید، توزیع و تخلیه تانکرها و جایگاه‌ها، برای حمله به منافع ایالات متحده در این منطقه محسوس و قابل لمس است، و این امر، دقیقاً منافع هند را نیز در این منطقه به شدت به خطر می‌اندازد. این نگرانی زمانی عمیق‌تر می‌شود که به این نکته توجه کنیم که بیش از ۹۰ درصد از توانایی سازمان‌های تروریستی در انجام حملات تروریستی، در نزدیکی مرزهای غربی هند واقع شده و حدود ۹۰ درصد از این حملات موفق تروریستی نیز در همین منطقه رخ داده است.

این تهدیدات مشترک، نیاز هند و کشورهای حوزه خلیج فارس را به تقویت مناسبات و همکاری علیه تروریسم، تشدید کرده است. در همین راستا، در فوریه سال ۲۰۰۵، عربستان سعودی به همراه هند و پنج عضو دیگر شورای همکاری خلیج فارس، کنفرانس بین‌المللی مبارزه علیه تروریسم را برگزار کردند که پنجاه کشور دیگر نیز در آن حضور داشتند. در طی آن، عربستان سعودی پیشنهاد تشکیل یک مرکز بین‌المللی مبارزه علیه تروریسم را ارائه داد. در دیدار تاریخی ملک عبدالله با مان موهان سینگ، در ژانویه سال ۲۰۰۶، توافقنامه‌ای تحت عنوان «اعلامیه دهلی» در مورد مشارکت استراتژیک نامحدود، همکاری اقتصادی در زمینه انرژی و همکاری در زمینه مقابله با تروریسم به تصویب رسید. در چارچوب همین توافقنامه، دو کشور بر «همکاری نزدیک و فعال خود برای مبارزه با تمام اشکال تروریسم» تأکید کردند. (توحیدی، ۱۳۸۷)

نتیجه‌گیری

هند حضور قابل توجه اقتصادی خود در خلیج فارس را حفظ کرده و قصد ایجاد یک حضور سیاسی مهم را نیز دارد. با وجود قرابت فرهنگی، سابقه تاریخی پیوندهای تجاری، و نزدیکی جغرافیایی، خلیج فارس و هند موفق نشده‌اند از اشتراکات خود بهره‌برند، که از تبدیل کامل پیوند آن‌ها به یک «رابطه ناگسسته‌ی همدلی» جلوگیری کرده است. با این حال، حضور اقتصادی رو به رشد هند در خلیج فارس و واقعیت‌های ژئو-اقتصادی خلیج فارس سنگ بنایی برای تبدیل این خواص مکمل به روابط پایدار چند جانبه فراهم می‌کند. به دلیل اهمیت اقتصادی رو به رشد هند در جهان و تمایل فزاینده خلیج فارس به ارتقای رابطه‌اش با همسایه بی‌واسطه خود در شرایط رابطه دوستانه نامطمئن با غرب، روند نادیده گرفتن متقابل دو منطقه به آرامی برعکس می‌شود. در شرایط وابستگی متقابل در حال تکامل با محوریت دینامیک‌های انرژی-اقتصادی و محیط ژئوپلیتیکی تغییر یافته پس از حملات ۱۱ سپتامبر، رابطه بین دو منطقه در کانون توجه بوده است. راهبرد «نگاه به شرق» کشورهای خلیج فارس عزمی برای روابط نزدیک‌تر فراهم می‌آورد. از آنجا که یک رابطه پایدار مستلزم همکاری‌های چندجانبه است، بنابراین ضروری است که هند و کشورهای خلیج فارس روابط را در سطوح راهبردی و سیاسی گسترش دهند. در جهت منافع هر دو طرف کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و هند است که پتانسیل طرف دیگر را به عنوان یک شریک تجاری جدی دریافته و روابط خارجی خود را بیشتر تقویت کنند. هر دو طرف می‌توانند از طریق دستیابی به توازن مناسب بین منطقه‌گرایی و چندجانبه‌گرایی روابط خود را به طور سازنده پرورش دهند تا در صحنه اقتصادی پرسرعت امروز برتری جویند. به عنوان جمع‌بندی، مکمل‌های ژئوپلیتیکی و ژئو-اقتصادی، جنبه‌های امنیتی و راهبردی سیاست نگاه به شرق منطقه خلیج فارس را به سوی هند سوق می‌دهد. در حالی که جاه‌طلبی‌ها، توانایی‌ها، تجارب و منافع هند همگی حاکی از آن هستند که این کشور توانایی ایفای نقشی اساسی در خلیج فارس را دارد؛ کشورهای خلیج فارس هند را به عنوان یک قدرت پیوند زنده برای تغییر ضرورت‌های امنیتی و راهبردی کنونی آن‌ها برای هماهنگی بهتر با دینامیک‌های تغییر یافته می‌بینند. مخاطرات بالا، چالش‌ها مشترک و پتانسیل‌ها عظیم هستند، و بنابراین همکاری اجتناب‌ناپذیر می‌شود. این امر اراده سیاسی قوی‌تری می‌طلبد. به طور کلی تغییر فضای اقتصادی و ژئوپلیتیکی بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر و فضای تجاری

محدود برای کشورهای خلیج فارس در جهان غرب، باعث شدت گرفتن روابط اقتصادی خلیج فارس با آسیا به طور عام، و هند به طور خاص شد. ظهور آسیا به عنوان یک قدرت اقتصادی جهانی و همچنین نفوذ فزاینده هند در اقتصاد جهانی الگوهای تجاری کشورهای خلیج فارس را به طرز قابل توجهی تغییر داد. همان‌گونه که مورد بررسی قرار گرفت در حالی که مشارکت اقتصادی خلیج فارس با هند تا میزان همکاری‌های مشتاقانه کنونی رشد داشته است، اما حضور سیاسی هند در خلیج فارس کم‌اثر باقی مانده است. دلایل عمده این امر غفلت دوجانبه، محدودیت‌های داخلی، روابط با قدرت‌های بین‌المللی و سیاست‌های درون‌گرایانه دوره‌های گذشته هستند. به هر حال، با یک فضای ژئوپلیتیکی تغییر یافته و وابستگی متقابل روزافزون، منطقه خلیج فارس، هند را نه تنها به عنوان یک متحد اقتصادی راهبردی، بلکه یک قدرت پیوند زنده بالقوه با توانایی ایفای نقشی سازنده در صلح و ثبات منطقه می‌بیند.

منابع فارسی

ام البنین، توحیدی، (۱۳۸۷)، «مناسبات هند با کشورهای حوزه خلیج فارس»، *گزارش راهبردی*، مرکز تحقیقات استراتژیک، معاونت پژوهش‌های سیاست، گروه مطالعات آسیا.

English Source

- BP, (2011), *Statistical Review of World Energy*, June, London.
- Chanda, Nayan, (2007), *Bound Together*, London: Yale University Press
- EXIM Bank, (2006), GCC Countries: “A Study of India’s Trade and Investment Potential”, *Occasional Paper*, No. 110.
- IEA, World Energy Outlook (2007), *China and India Insights*, Paris: OECD/IEA.
- Indian Consulate in Jeddah, (2008), Available at:
<http://www.cgijedeh.mkcl.org>
- Karayil, Sajitha Beevi, (2007), “Does Migration Matter in Trade? A Study of India's Exports to the GCC Countries”, *South Asia Economic Journal* 8, no. 1
- Kellner, Thierry, (2012), *The GCC State of the Persian Gulf and Asia Energy Relation*, France: Ifri.
- Mohan, C. Raja (2009), “India’s Strategic Challenges in the Indian Ocean and the Gulf”, in: *India’s Growing Role in the Gulf Implications for the Region and the United States*, Edited by Abdul-Aziz sager and Geoffrey Kemp, Dubai: The Gulf Research Center.
- Mudiam, P.R (2004), *India and the Middle East*, London: British Academic Press.

- “Official website of the Indian Embassy in Bahrain”, (2008), available at:
<http://www.indiaembassybahrain.org>
- Official website of the Indian embassy in the GCC, (2008).
- Official website of the Indian Embassy in Oman, (2008), available at:
<http://www.indemb-oman.org>
- Official website of the Indian Embassy in Qatar, (2008), available at:
<http://www.indianembassyqatar.org>
- Official website of the Indian Embassy in UAE, (2008), available at:
<http://www.indembassyuae.org>
- Pant, Harsh, (2009), “Looking Beyond Tehran: India’s Rising Stakes in the Gulf”, in: ***India’s Growing Role in the Gulf Implications for the Region and the United States***, Edited by Abdul-Aziz Sager and Geoffrey Kemp, Dubai: The Gulf Research Center.
- Pradhan, “India’s Economic and Political Presence in the Gulf: A Gulf Perspective”, ***Past***.
- Pradhan, Samir Ranjan, (2009), “India’s Economic and Political Presence in the Gulf: A Gulf Perspective”, in: ***India’s Growing Role in the Gulf Implications for the Region and the United States***, Edited by Abdul-Aziz Sager and Geoffrey Kemp, Dubai: The Gulf Research Center.
- Pradhan, Samir Ranjan, (2008), ***India, GCC and the Global Energy Regime: Exploring Interdependence and Outlook for Collaboration***, New Delhi: Academic Foundation.
- Website of the Indian Embassy in Kuwait (2008), available at:
<http://www.indembkwt.org>

